

האם מותר לשקר למען השלום?

אברהם יצחק נוילנדר

מבוא

אומרת התורה: "מדבר שקר תרחק".¹ מבאר הנצי"ב: על בי"ד אזהרה זו ביותר (ומשמע שנוגעת גם לכל אדם) וכן דייק: לא אמרה התורה משקר תרחק אלא מדבר שקר – אפילו משקר המוביל לאמת יש להתרחק, היינו מעין משמרת למשמרת.

ומאיך ידוע המאמר מותר לשנות מפני השלום. עומדים אנו בתווך בין 2 ערכים חשובים, אמת ושקר כנגד שלום, ומתחבטים אנו בשאלה מה עדיף? האם האמת הישרה עדיפה, ויקוב הדין את ההר, למרות שכפי הנראה לשלום היא לא תוביל, או שמא מותר לשקר כדי שישכון השלום?!

וכפי שהיטיב לומר רבן שמעון בן גמליאל: "על שלושה דברים העולם קיים על האמת ועל הדין ועל השלום, שנאמר אמת ומשפט שלום שיפטו בשעריכם".²

אין מטרת המאמר לפסוק הלכה אלא להראות היבטים שונים.

פתיחה

מובא בג"מ ביבמות:³

"וא"ר אילעא משום רא' בר"ש מותר לו לאדם לשנות בדבר השלום שנא' "אביך ציווה לפני מותו כה תאמרו ליוסף אנא שא נא . . ."⁴

ר' נתן אומר מצוה שנא' "ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני" וגו' . . .⁵ דבי ר' ישמעאל תנא גדול השלום שאף הקב"ה שינה בו,⁶ דמעיקרא כתיב "ואדוני זקני" ולבסוף כתיב "ואני זקנתי".⁷

כדי לעמוד על היחס בין האמת והשלום (שקר ואמת) עלינו לבדוק כל מקרה לגופו, מהו הרקע וכן מהו השקר/או השינוי.

[נקודה חשובה לציון שבכל המקרים לא מדובר בפקו"נ שאז הוא דוחה את התורה כולה חוץ מ- 3 דברים וכו'].

יוסף ואחיו

טו. "ויראו אחי יוסף כי מת אביהם ויאמרו לו ישטמנו יוסף והשב ישיב לנו על הרעה אשר גמלנו אותו".

טז. "ויצו אל יוסף אביך ציווה לפני מותו לאמר".

יז. "כה תאמרו ליוסף אנא שא נא פשע אחיך וחטאתם כי רעה גמלוך ועתה שא נא לפשע עבדי אלוקי אביך, ויבך יוסף בדברם אליו".

מה ראו האחים?

אומר המדרש:⁸ "ראו שעבר על הבור שהשליכוהו בו ואמר ברוך שעשה לי נס במקום הזה. וכן, היו רגילים לאכול תמיד על שולחנו והפסיק להזמין, מה עוד שהרעב חזר במות יעקב, ופחדו האחים שירע להם אודות מכירתו. לכן שיקרו האחים באומרם "אביך ציווה לפני מותו" והיכן ציווה? אלא ששינו מפני השלום".³

שמואל ושאל

א. "ויאמר ה' אל שמואל עד מתי אתה מתאבל על שאול ואני מאסתיו ממלךך על ישראל, מלא קרנך שמן ולך אשלחך אל ישי בית הלחמי כי ראיתי בבניו לי מלך".⁹
ב. "ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני?! ויאמר ה' עגלת בקר תקח בידך ואמרת לזבוח לה' באתי".

דברי שמואל הנביא תמוהים מאוד, האם הוא פוחד? היכן בטחונו בה' השולחו למלא משימה? מסביר הרד"ק במקום: . . . וגם פעמים היו עושים תחבולות במצוות הא-ל ככתוב ביהושע בכיבוש יריחו . . . וכן ציווה לשמואל הנביא תחבולה אע"פ שהיה הולך במצוותו. והטעם: כי אע"פ שהקב"ה עושה ניסים ונפלאות עם יראיו, ברוב הם על מנהג העולם. . . וזו היתה שאלתו "איך אלך"? ואמר לו ה' עגלת בקר תקח בידך כי בכל מקום רשאין להקריב באותו זמן.

ולמדו רז"ל מכאן שמצוה לשנות בדברי שלום שהרי ה' אמר לשמואל עגלת בקר . . . והראה לו שאין לאדם ללכת במקום סכנה ולסמוך על הנס שנאמר לא תנסו את ה' אלוקיכם.

אברהם ושרה

יב. "ותצחק שרה בקרבה לאמר אחרי בלותי היתה לי עדנה ואדוני זקן".¹⁰

יג. "ויאמר ה' אל אברם למה זה צחקה שרה לאמר האף אמנם אלד ואני זקנתי".

דואים אנו את "השינוי" בפשט הפסוקים: שרה אומרת 2 דברים.

א – אחרי בלותי היתה לי עדנה? (פרושו – אני זקנה . . .)

ב – ואדוני זקן (פרושו – אברם זקן)

וכשהקב"ה מדבר עם אברם אומר לו רק חלק מדברי שרה: "האף אמנם אלד"? והסיבה היא "ואני זקנתי" כלומר שני חלקי הדברים מתייחסים לשרה, והלא שרה אמרה שני דברים? אלא ששינה מפני השלום.

לסיכום חלק א'.

רואים אנו שלושה מקרים שונים.

- א. יוסף והאחים – האחים משקרים ליוסף שלא ירע להם או במילים אחרות לשמור על שלום המשפחה.
- ב. שמואל ושאול – שמואל מעמיד בצל את סיבת הליכתו (משיחת דוד) ומעמיד באור הכותרות סיבה צדדית שלקח על עצמו (לזבוח זבח) – ובעצם המטרה כאן היא שמירת השלום בין מלכות ונבואה.
- ג. אברהם ושרה – הקב"ה בדברו עם אברהם מספר רק חצי ומוריד את החלק שעלול לפגוע בשלום בית.

ובהתייחסות לברייתא:

- מקרה א. אין כאן ענין או מעלה מיוחדת, אבל במקרים מסוימים יש היתר לשקר.
  - מקרה ב. אם יש אפשרות להשתמש בדבר אמת ככיסוי יש בזה מעלת מצוה.
  - מקרה ג. אם באפשרותנו לשמור על אחדות ע"י סיפור ואפילו חצי אמת – הרי שגדול השלום. ובאמת מצינו בשו"ת הרמ"א¹¹ שאומר: "למדנו מכאן שמותר לשנות מפני השלום ומותר לעבור על מדבר שקר תרחק . . ."¹
- משמע שבמקרים מסוימים – מותר לשקר.**

וכן מצינו בגמ' בבא מציעא כג':

"ארי" אמר שמואל בהני תלת מילי עבידי רבנן דמשנו במיילהו, במסכת, פוריא ואושפיזא". במסכת – מסביר תוס' – סתם בא לנסותו אם יודע ולכן מותר לשנות. בפוריא – שלא יתגנה, ובאושפיזא – מדובר באנשים שאינם מהוגנים. וכל אלה מסביר תוס' הינם תחת הכותרת הגדולה של שינוי מפני דרכי שלום.

דייק המהרש"א במקום: שלולא שהשינוי מפני דרכי שלום היה אסור לשנות כדמשמע מיבמות.

חלק ב'

אך עדיין קצת קשה, הרי לשון הגמ' מותר לשנות בדבר השלום, ואין היא נוקטת לשון "שקר" מהו אותו שינוי?
נחזור לסיפור יוסף ואחיו.
כותב הנצי"ב עה"פ "אביך ציוה . . ."
"והוא תמוה שהרי יוסף לא זזה ידו מאביו בשעת מותו ואיך ציוה והוא לא ידע?
ונראה שהשכילו להבינו, אשר אמר בברכת יוסף ויפוזו זרועי ידיו – ששבח אותו שלא ירה קשת וחיצים להממרים לו, בזה ציווה להגיד כי כן מבוקשו".
משמע מדברי הנצי"ב שהאחים לא שיקרו ואף סיפרו אמת. הענין הוא שהשכילו להבין מתוך דברי יעקב שזוהי שאיפתו – ובעקבות הבנה זו באו ואמרו אביך ציוה וכו'.
א"כ את דברי ר' אילעא בגמ' אנו מבינים באופן הבא.
לשקר – אסור, אך כדי לשמור על שלום המשפחה מותר לומר דברי אמת הנשמעים

מתוך דברים אחרים, היינו הבנת דבר מתוך דבר - אך גם דבר זה אינו מעולה אלא בגדר מותר בלבד.

בשני המקרים האחרים – אין גם ע"פ ההסבר בחלק א' שקר, אלא אמת צדדית או חצי אמת וכי'.

וכן כותב החיד"א בשו"ת יוסף אומץ: "בוא וראה עד היכן צריך להזהר שלא לדבר שקר"¹² דאמרינן: "רב קא מצערא ליה דביתהו, כי אמר עבידי לי טלפוחי עבדא ליה חימצי (אשתו של רב היתה מצערת אותו, כשהיה מבקש עדשים היתה מכינה לו קטניות כו.) כי גדל היא בריה אפיק לה. א"ל איעליא אימך, א"ל אנא אפיכנא לה"¹³.

א"ל (רב לר' חייא בריה) היינו דאמרי אינשי, מאן דנפיק מינד טעמא מלפך (היוצא ממך מחכימך) מיהו את לא תיעבדי הכי שנאמר למדו לשונם דבר שקר העוה"¹⁴. הרי (אומר החיד"א) דאפילו לשים שלום בין איש לאשתו, שהם אביו ואימו אמר לו לא תיעבדי הכי, משום למדו לשונם דבר שקר" – והדברים מדברים בעד עצמם, שקר אסור לומר.

עדיין טעון הדבר בירור האם הבנה זו בפשט הגמי, שמדובר בשינוי בלבד, בהבנת דבר מתוך דבר וכדומה, היא דבר עקבי שאפשר להחיל אותה על כל מקרה של שינוי מפני שלום?

א"כ, מה נעשה בהבנת הג"מ בבא מציעא לגבי ת"ח דמשני במילייהו, האם ניתן לראות כאן שינוי בלבד ולא שקר גמור?

נראה שלא. א"כ צריכים אנו לברר מהו חוט השני העובר בין המקרים השונים של שינוי מפני השלום.

ונראה לומר ע"פ דברי הרב דסלר בספרו מכתב מאליהו (ח"א 94) במאמר "מהו אמת ומהו שקר":

"נמצא שאמת הוא מה שמביא לטוב ולרצון הבורא ושקר הוא מה שנותן הצלחה לעסקיו של שר השקר, הסיטרא אחרא". ההסתכלות הנדרשת מאיתנו היא: לראות בכל דבר מהו רצון הבורא במציאות המסוימת שאני נמצא בה.

כגון בסיפור לשון הרע, כשאין תועלת בדבר, או כמובא במסכת בבא מציעא לגבי ת"ח דמשני במילייהו: במציאות שאדם שואל, סתם, כדי לבדוק האם אתה יודע מסכת מסוימת? כאן נכנסת מידת הענוה שזהו המקום הראוי להשתמש בה.

ואם אותו ת"ח אומר שאינו יודע אין זה מצד השקר, אלא מידת ענוה. אותו הדבר בצניעות, שישאלו אדם האם שימשת מיטתך? פשוט הדבר שעליו לשקר, שזו היא מידת צניעות! האם נעלה על דעתנו שהתורה מחנכת אותנו לשקר?

חייבים אנו לחזור להגדרה הנ"ל ולומר, אמת ושקר לא נקבעו ע"פ סיפור עובדות או שינויין. ע"פ גישת היהדות אמת ושקר נקבעו ע"פ רצון הבורא, מוביל לעבודתו- אמת, ואם מרחיק מעבודתו – שקר.

סיכום

כפי הנראה מצד האמת אין שתי תפיסות האם מותר לשקר או לא, אלא התפיסה עצמה (של אמת ושקר) שונה, ולכן הגמי' כותבת "מותר לשנות" ולא כותבת "מותר לשקר" שע"פ ההגדרה הנ"ל אין זה בגדר שקר אלא זהו רצון הבורא. אך עלינו לזכור, כפי שכותב האורחות צדיקים בסוף שער השקר ובכל אלו שהתירו חכמים לשנות, אם יוכל לעשות שלא ישקר (בתפיסה הפשוטה - שלא ישנה מהעובדות) הוא יותר טוב ממה שישקר, כלומר עדיף לצאת נקי בכל המישורים, הן במישור הפנימי של שקר ואמת שבו צריך תמיד לומר אמת (רצון ה') והן במישור העולמי שבו התפיסה הפשוטה היא שאמת הוא סיפור העובדות ושקר הוא שינויין. וכששני המישורים מתנגשים, האמת של רצון ה' היא הקובעת ומותר לשנות מפני השלום - ששמו של הקב"ה הוא "שלום".

-
1. שמות כג'ז'	8. בראשית רבה, וכן מביא בעל הטורים
2. אבות א'יח'	9. שמואל א', טז.
3. יבמות סה'ב'	10. בראשית יח'ענין זה מובן לפי הפרשנים שאומרים שבשלב זה עדיין לא חזרה לנעוריה
4. בראשית נ'	11. סימני"אד"הוביבמות
5. שמואל א', טז'	12. סימן נו'.
6. יש גורסים – שינה בשבילו	13. יבמות סג', א.14. ירמיהו ט'.
7. בראשית יח'	